

№4

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

**ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026**

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasini professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **№R-566966** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: **№049864**

MUNDARIJA			
1.	Ollokulova Feruza Mansurovna	Uzoq muddatli davrda davlat-xususiy sheriklik rivojlanishning muqobil ssenariylari	7
2.	Умарова Зумрад Низомиддин кизи	Консолидациялашган молиявий ҳисоботларни тузиш: таъминлар, усуллар ва замонвий ёндашувлар	13
3.	Sayipov Begzod Rahimovich	Valyuta kursi va mehnat bozori barqarorligi o'rtasidagi makroiqtisodiy muvozanatni ta'minlashda monetar siyosatning roli	25
4.	Sharipov G'ulomjon Qarshi o'g'li	Qashqadaryo viloyatida yashil iqtisodiyot rivojlanishining zamonaviy holati va rivojlanish istiqbollari	32
5.	Кабилова Шахноза Жураевна	Организационно-управленческий механизм развития сферы услуг в малом бизнесе (на примере Кашкадарьинской области)	38
6.	Xamdamov Sardor Farmon o'g'li	Davlat xaridlarini moliyaviy tartibga solishning xorijiy tajribasi va undan milliy amaliyotda foydalanish imkoniyatlari	43
7.	Primkulova Zilola Abrorovna	Xususiy tibbiyot tashkilotlarida xarajatlar buxgalteriya hisobini takomillashtirishning nazariy asoslari	48
8.	Kilichev Alisher Akramovich	Mavsumiy ishlab chiqarishni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning xorijiy tajribasi va undan O'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	52
9.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Xorijiy amaliyotda kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini rivojlantirishning integratsiyalashgan institutsional yondashuvlari	57
10.	Nematullayev Hamidullo Azizillo o'g'li	Raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalteriya hisobini transformatsiyalash va MHXSga o'tish istiqbollari	65
11.	Мурадов Бахром Акрамжанович	Темир йўл соҳасида инновацион инфратузилмани ривожлантириш механизмлари	72
12.	Адилов Рустам	Модели кредитного скоринга на основе больших данных: влияние на рост выручки финтех-компаний	78
13.	Kenjayev Ikrom Ergashboyevich	Investitsiya muhitini qulaylashtirish orqali hududiy investitsiya mexanizmini faollashtirish	84
14.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Ишлаб чиқариш харажатларининг корхоналар молиявий ҳолатига таъсири	92
15.	Kholikov Khamidulla	The current state of government securities market operations in Uzbekistan's financial market and existing problems	101
16.	Mahmudov Fayzulla Murodullayevich	Mintaqa iqtisodiy rivojlanishida ijtimoiy soha tashkilotlari faoliyatining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish	113
17.	Uralov Farruh Abdurazzoqovich	Hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish strategiyasining baholanishi	119
18.	Anvarova Lobarxon Sherzod qizi	Big Data va analitik platformalar asosida qaror qabul qilish tizimini rivojlantirish	125
19.	Tojimurodov Shohzod	Mamlkat aholisining bank kreditlari bo'yicha qarz yuki tahlili va uni optimallashtirish yo'llari	131
20.	Doniyev Shahob O'tkir o'g'li	Iqtisodiy rivojlanish jarayonlarida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning tutgan roli hamda ahamiyati	137
21.	Razikova Nozima Erkin qizi	Biznes subyektlarini moliyalashtirish asosida aholi bandligini ta'minlash	142
22.	Назарова Дияра	Совершенствование цифровых подходов к оценке кредитоспособности хозяйствующих субъектов в коммерческих банках Республики Узбекистан	153
23.	Mirmahmudova Xusniddinovna	O'zbekiston kapital bozorida sukukka institutsional investorlarni jalb etish istiqbollari	160

24.	Djamalov G‘ofir Oribjanovich	Bank aktivlari sifatini oshirishda muammoli qarzlar va garov ta’minotini boshqarish usullari	167
25.	Vaxabov Bobur Alisherovich	Raqamli to‘lov infratuzilmasida moliyaviy xatarlarni boshqarish va axborot xavfsizligini ta’minlash mexanizmlari	179
26.	Abdurazakov Shavkat Shokirdjanovich	Turizm klasterlari faoliyatini moliyaviy va soliq mexanizmlari orqali iqtisodiy rag'batlantirishni takomillashtirish	191
27.	Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	Raqamli iqtisodiyot sharoitida aholi daromadlarini boshqarish mexanizmlari	202
28.	Salomov Abdusalom Ismatovich	Hududiy infratuzilma ta’minotiga “Yashil” standartlarni joriy etish yo‘llari	207
29.	Орипов Ильхом Абдуллаевич	Проблемы формирования национальной системы зеленого финансирования в странах с переходной экономикой	214

**BANK AKTIVLARI SIFATINI OSHIRISHDA MUAMMOLI QARZLAR VA GAROV
TA'MINOTINI BOSHQARISH USULLARI****Djamalov G'ofir Oribjanovich***mustaqil tadqiqotchisi**Toshkent Kimyo xalqaro universiteti**E-mail: gofirjamalov@gmail.com*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bank aktivlari sifatini oshirishda muammoli qarzlar va garov ta'minotini boshqarish usullarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, muammoli kreditlarni rasman aniqlash va ularga zaxira ajratish borasida so'nggi yillarda erishilgan yutuqlarga qaramasdan, ajratilgan garov ta'minotini haqiqiy qiymatga aylantirish, ya'ni uni realizatsiya qilish bosqichi ko'plab hollarda samarasiz kechmoqda. Maqolaning maqsadi muammoli qarzlar va garov ta'minotini boshqarishning amaldagi huquqiy-institutsional mexanizmlarini tahlil qilish, ularning kamchiliklarini aniqlash hamda bank aktivlari sifatini oshirishga xizmat qiluvchi takomillashtirilgan yondashuvlar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda normativ-huquqiy tahlil, statistik-iqtisodiy tahlil, qiyosiy tahlil, hudud misolidagi amaliy tahlil (case-study) va SWOT-tahlil elementlaridan foydalanilgan. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, 2023-yil yakuniga Buxoro viloyati tijorat banklari misolida qarzdorlikni so'ndirish evaziga balansga o'tgan 162,4 milliard so'mlik garov mulkining 99 foizga yaqini (161,1 milliard so'm, 93 ta obyekt) bir yildan ortiq muddat davomida sotilmasdan turgan, shu bilan birga respublika miqyosida muammoli kreditlarning zaxira bilan qoplanish darajasi 85 foizga yetgan. Bu tafovut zaxiralashtirish jarayoni ancha ilgari lagani, ammo garov mulkini bozorga chiqarish va real qiymatga aylantirish bosqichi jiddiy "tiqilinch"ga uchraganini ko'rsatadi. Maqolada muammoli qarzlarini hal etish strategiyalari matritsasini joriy etish, garov mulkini realizatsiya qilishning yagona raqamli platformasini yaratish hamda milliy aktivlarni boshqarish institutini shakllantirish imkoniyatlarini o'rganish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Natijalar O'zbekiston bank tizimida aktivlar sifatini oshirish va kreditorlar huquqini himoya qilish siyosatini takomillashtirishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: bank aktivlari sifati; muammoli qarzlar; garov ta'minoti; kreditorlar huquqi; aktivlarni realizatsiya qilish; qarzni undirish; restrukturizatsiya; aktivlarni boshqarish kompaniyasi.

**МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОБЛЕМНЫМИ КРЕДИТАМИ И ЗАЛОГОМ В
ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА БАНКОВСКИХ АКТИВОВ****Джамалов Гофир Орибжавич***независимый исследователь**Ташкентский международный**химический университет**E-mail: gofirjamalov@gmail.com*

Аннотация. В данной статье исследуются вопросы совершенствования методов управления проблемной задолженностью и залоговым обеспечением в повышении качества банковских активов. Актуальность исследования обусловлена тем, что, несмотря на достигнутые в последние годы успехи в формальном выявлении проблемных кредитов и формировании резервов, этап превращения залогового обеспечения в реальную стоимость, то есть его реализация, во многих случаях остаётся неэффективным. Целью статьи является анализ действующих правовых и институциональных механизмов управления проблемной задолженностью и залоговым обеспечением, определение их недостатков и разработка усовершенствованных подходов, способствующих повышению качества банковских активов. В исследовании применены методы нормативно-правового анализа,

статистико-экономического анализа, сравнительного анализа, анализа конкретного случая (case-study) на примере региона и элементов SWOT-анализа. Результаты анализа показали, что по состоянию на конец 2023 года на примере коммерческих банков Бухарской области около 99 процентов залогового имущества (161,1 млрд сумов из 162,4 млрд, 93 из 100 объектов), перешедшего на баланс банков в счёт погашения задолженности, оставалось непроданным более года, тогда как в целом по республике уровень покрытия проблемных кредитов резервами достиг 85 процентов. Этот разрыв показывает, что процесс резервирования продвинулся значительно дальше, тогда как этап вывода залогового имущества на рынок и превращения его в реальную стоимость сталкивается с серьёзным «затором». В статье разработаны предложения по внедрению матрицы стратегий разрешения проблемной задолженности, созданию единой цифровой платформы реализации залогового имущества, а также изучению возможности формирования национального института управления активами. Результаты имеют практическое значение для повышения качества активов банковской системы Узбекистана и совершенствования политики защиты прав кредиторов.

Ключевые слова: качество банковских активов; проблемная задолженность; залоговое обеспечение; права кредиторов; реализация активов; взыскание долга; реструктуризация; компания по управлению активами.

METHODS OF MANAGEMENT OF PROBLEM LOANS AND COLLATERAL IN IMPROVING THE QUALITY OF BANK ASSETS

Djamalov Gofir Oribjanovich

*Independent researcher
Tashkent International University of Chemistry
E-mail: gofirjamalov@gmail.com*

Abstract. *This article examines ways to improve methods of managing problem debts and collateral security in enhancing the quality of bank assets. The relevance of the study lies in the fact that, despite recent progress in formally identifying problem loans and building reserves, the stage of converting collateral security into real value — that is, its realization — remains inefficient in many cases. The purpose of the article is to analyze the existing legal and institutional mechanisms for managing problem debts and collateral, to identify their shortcomings, and to develop improved approaches that contribute to enhancing bank asset quality. The study employs methods of legal-regulatory analysis, statistical-economic analysis, comparative analysis, a regional case study, and elements of SWOT analysis. The results show that, as of the end of 2023, in the case of commercial banks in the Bukhara region, about 99 percent of collateral property (161.1 billion soums out of 162.4 billion, 93 of 100 objects) that had been transferred to banks' balance sheets in debt settlement remained unsold for more than a year, while nationwide the coverage of problem loans by reserves reached 85 percent. This gap shows that the reserving process has advanced considerably further than the stage of bringing collateral to market and converting it into real value, which faces a serious bottleneck. The article develops proposals for introducing a debt-resolution strategy matrix, creating a unified digital platform for collateral realization, and exploring the possibility of establishing a national asset management institution. The findings have practical significance for improving asset quality in Uzbekistan's banking system and for strengthening creditor-rights protection policy.*

Keywords: *bank asset quality; problem debt; collateral security; creditor rights; asset realization; debt collection; restructuring; asset management company.*

Kirish

Bank aktivlari sifati moliyaviy tizim barqarorligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Kredit portfeli sifatining pasayishi nafaqat bankning daromadliligiga, balki uning

kapital yetarliligi va likvidligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Muammoli qarz yuzaga kelgan taqdirda, uni hal etish jarayoni odatda ikki bosqichdan iborat bo'ladi: birinchisi — muammoli qarzni rasman aniqlash, tasniflash va unga zaxira ajratish; ikkinchisi — qarz bo'yicha real qiymatni qaytarish, ya'ni qarzni undirish yoki garov ta'minotini realizatsiya qilish orqali aktivni pul mablag'iga aylantirish. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pincha birinchi bosqich (aniqlash va zaxiralash) nisbatan yaxshi yo'lga qo'yilgan bo'lsa-da, ikkinchi bosqich — ya'ni garov ta'minotini real bozor qiymatiga aylantirish — jiddiy institutsional va huquqiy to'siqlarga duch kelmoqda.

O'zbekiston Markaziy bankining Oliy Majlis Senatidagi 2023-yil yakunlariga bag'ishlangan hisobotida keltirilishicha, hisobot yilida tijorat banklari tomonidan aktivlar bo'yicha 13,1 trillion so'mlik qo'shimcha zaxiralar shakllantirilgan bo'lib, muammoli kreditlarni zaxiralar bilan qoplash darajasi 4 foiz punktga oshib, 2024-yil 1-yanvar holatiga 85 foizga yetgan. Bu ko'rsatkich, bir qarashda, bank tizimining muammoli aktivlarga nisbatan himoyalanganlik darajasi sezilarli oshganidan dalolat beradi. Biroq zaxira shakllantirish — bu muammoning faqat buxgalteriya-moliyaviy jihatdan "tan olinishi", real iqtisodiy natija esa faqat qarz yoki unga ta'minot sifatida qo'yilgan garov mulki pul mablag'iga aylantirilgandagina yuzaga keladi.

Ushbu ikki bosqich o'rtasidagi tafovutni yaqqol namoyon etuvchi dalil sifatida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan o'tkazilgan parlament nazorati doirasidagi tekshiruv natijalarini keltirish mumkin. Unga ko'ra, Buxoro viloyatida 2023-yilda muammoli kreditlar hajmi 327,1 milliard so'mga, ya'ni 132 foizga oshgan, viloyat prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi tomonidan ijroda bo'lgan 395,6 milliard so'mlik mablag' 3 oydan ortiq muddat davomida undirilmagan. Bundan-da muhimi, qarzдорlikni so'ndirish evaziga viloyat tijorat banklari balansiga o'tgan 162,4 milliard so'mlik 100 ta garov mulkidan 161,1 milliard so'mlik 93 tasi, ya'ni deyarli barchasi (~99 foizi), bir yildan ortiq muddat davomida sotilmasdan turgan. Bu raqamlar garov ta'minotini boshqarish tizimidagi jiddiy samarasizlikni ko'rsatuvchi aniq empirik dalil hisoblanadi.

Muammoning institutsional ildizlarini tushunish uchun shuni ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda so'nggi ikki-uch yil ichida kreditorlar huquqini va garov ta'minotini realizatsiya qilish tartib-qoidalarini takomillashtirishga qaratilgan bir qator muhim huquqiy islohotlar amalga oshirildi. Xususan, 2023-yil aprel oyida "Kreditorlarning garov bilan ta'minlangan talablarini qanoatlantirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qaror, 2025-yil aprel oyida esa shu nomdagi, ammo qonun darajasidagi O'RQ-1060-son hujjat qabul qilindi, unda kreditorlar huquqining ustuvorligi, garov mulkini auksion orqali sotish jarayonining soddalashtirilishi hamda suddan tashqari undirish amaliyotining kengaytirilishi nazarda tutilgan. 2024-yil dekabr oyida esa davlat rahbari banklarga balansidagi mol-mulkni auksionsiz, to'g'ridan-to'g'ri bozor narxida sotish huquqini berish, shuningdek to'xtab qolgan ishlab chiqarish obyektlarini investitsiya kompaniyalari orqali "tayyor biznes" sifatida sotish mexanizmini joriy etish tashabbusi bilan chiqdi.

Bu islohotlarning barchasi to'g'ri yo'nalishda bo'lsa-da, ularning amaliyotda qanchalik samarali natija berayotgani, muammoli qarzlarni va garov ta'minotini boshqarishning zamonaviy nazariy-uslubiy asoslari bilan qanchalik uyg'unlashgani hamda keyingi takomillashtirish uchun qanday zaxiralar mavjudligi ilmiy jihatdan yetarlicha chuqur tahlil qilinmagan. Ayniqsa, muammoli qarzlarni hal etishning turli strategiyalari (restrukturizatsiya, sudlik va suddan tashqari undirish, garovni realizatsiya qilish, qarzni sotish, hisobdan chiqarish) orasida tanlov qilishning tizimli mezonlari, shuningdek yirik miqyosdagi muammoli aktivlarni markazlashtirilgan boshqarish institutlari (aktivlarni boshqarish kompaniyalari) tashkil etish imkoniyati O'zbekiston sharoitida deyarli o'rganilmagan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ushbu tadqiqotning maqsadi bank aktivlari sifatini oshirishda muammoli qarzlarni va garov ta'minotini boshqarishning amaldagi huquqiy-institutsional usullarini tahlil qilish, ularning samaradorligini cheklovchi omillarni aniqlash hamda xalqaro tajribaga tayangan holda takomillashtirilgan yondashuvlar majmuini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: muammoli qarz va garov ta'minotini boshqarish nazariyasining

asosiy yondashuvlarini tizimlashtirish; O‘zbekistonda amaldagi huquqiy-institutsional mexanizmlarni inventarizatsiya qilish; hudud (Buxoro viloyati) misolida garov mulkini realizatsiya qilish samaradorligini empirik tahlil qilish; hamda bank aktivlari sifatini oshirishga xizmat qiluvchi takliflar ishlab chiqish. Tadqiqotning obyekti O‘zbekiston tijorat banklari va ularning muammoli aktivlarni boshqarish tizimi, predmeti esa muammoli qarzlar va garov ta‘minotini boshqarishga qaratilgan huquqiy, institutsional va uslubiy vositalardir.

Adabiyotlar sharhi

Garov ta‘minoti va muammoli qarzlarini boshqarish nazariyasi kredit-moliya munosabatlari nazariyasining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. Kredit bozorlarida axborot assimetriyasi mavjudligi sharoitida garov ta‘minoti nafaqat kreditorning talablarini qondirishning qo‘shimcha vositasi, balki qarz oluvchilarni "skrining" qilishning (ajratishning) samarali instrumenti sifatida ham qaraladi: yuqori sifatli qarz oluvchilar o‘z loyihalarining ishonchliligini isbotlash uchun ko‘proq garov taklif qilishga tayyor bo‘ladi, bu esa bankka past va yuqori tavakkalchilikdagi mijozlarni farqlash imkonini beradi. Ushbu nazariy yondashuv garovning nafaqat kreditni ta‘minlash, balki kredit siyosatining sifatini oshirish vositasi sifatidagi ahamiyatini asoslab beradi.

Kreditorlar huquqini himoya qilish darajasi va moliyaviy bozorlarning rivojlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik huquq va moliya nazariyasining (law and finance) markaziy mavzularidan biri hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishdagi klassik tadqiqotlarda turli huquqiy tizimlarda kreditorlar va aksiyadorlar huquqining himoyalaniish darajasi qiyoslanib, kuchli huquqiy himoyaga ega mamlakatlarda kredit bozorlarining chuqurroq rivojlanishi statistik jihatdan asoslab berilgan. Ushbu nazariy asos garov ta‘minotini realizatsiya qilish jarayonining tezligi va bashorat qilinuvchanligi kredit bozori rivojlanishining muhim omili ekanligini ko‘rsatadi — agar kreditor garov huquqini amalga oshirish uchun uzoq va murakkab yo‘lni bosib o‘tishga majbur bo‘lsa, bu kredit narxining oshishiga va kredit taklifining qisqarishiga olib keladi.

Muammoli qarzlarini hal etish (workout) nazariyasida odatda to‘rtta asosiy strategiya farqlanadi: qarzni restrukturizatsiya qilish (muddat, stavka yoki summa bo‘yicha shartlarni qayta ko‘rib chiqish), sudlik yoki suddan tashqari tartibda undirish, garov ta‘minotini realizatsiya qilish (sotish yoki bankning o‘z mulkiga aylantirish) hamda qarzni uchinchi shaxsga sotish yoki hisobdan chiqarish. Strategiya tanlovi, odatda, qarz oluvchi biznesining hayotiyliigi (viability) va garov ta‘minotining sifati hamda likvidligiga bog‘liq holda amalga oshiriladi: hayotiy biznes va sifatli garovga ega qarz oluvchilar uchun restrukturizatsiya, hayotiy bo‘lmagan biznes uchun esa garovni realizatsiya qilish yoki qarzni sotish strategiyasi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Yirik miqyosdagi tizimli muammoli aktivlarni boshqarish uchun xalqaro amaliyotda alohida aktivlarni boshqarish kompaniyalari (Asset Management Company, AMC) — ba‘zan "bad bank" deb ham ataluvchi — tashkil etish keng tarqalgan. Xalqaro moliya institutlari tomonidan turli mamlakatlar tajribasi asosida o‘tkazilgan qiyosiy tadqiqotlarda bunday kompaniyalarning muvaffaqiyati bir qator shartlarga — jumladan, ularning aniq mandati, yetarli moliyaviy resurslari, professional boshqaruvi va muammoli aktivlarni bankdan adolatli (bozor) narxda sotib olish mexanizmiga ega bo‘lishiga — bog‘liqligi ko‘rsatib berilgan. Markazlashtirilgan aktivlarni boshqarish modeli, ayniqsa moliyaviy inqiroz yoki tizimli muammoli aktivlar keskin o‘sgan davrlarda, banklarning o‘z kuchi bilan yeta olmaydigan yirik va murakkab aktivlarni (masalan, to‘xtab qolgan ishlab chiqarish korxonalari) professional tarzda boshqarish imkonini beradi.

Bazel bank nazorati qo‘mitasi tomonidan e‘lon qilingan muammoli aktivlarga oid prudensial yondashuv bo‘yicha qo‘llanmada banklarning muammoli aktivlarni o‘z vaqtida aniqlashi, ularga yetarli zaxira ajratishi va samarali undirish strategiyasini shakllantirishi zarurligi alohida ta‘kidlanadi. Qo‘llanmada, shuningdek, garov ta‘minotini baholashning obyektivligi va davriyligi muammoli kreditlar bo‘yicha zaxiralarning to‘g‘ri hisoblanishida hal qiluvchi omil sifatida ko‘rsatiladi.

O‘zbekiston va qo‘shni Markaziy Osiyo davlatlari tajribasini qiyoslovchi so‘nggi tahlillarda jismoniy shaxslarning to‘lovga layoqatsizligi (shaxsiy bankrotlik) instituti alohida ko‘rib

chiqilgan. Xususan, Qozog‘istonda muammoli iste‘mol kreditlari 2022-yilda 40 foizga, 2023-yilning dastlabki sakkiz oyida esa 31 foizga oshgani, taxminan 1,5 million fuqaroning qarzi muddati o‘tgan qayd etilgan, bu esa qarzni qayta tuzish imkoniyatini beruvchi huquqiy bazaning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. O‘zbekistonda 2022-yilda birinchi marta jismoniy shaxslarga nisbatan "To‘lovga layoqatsizlik to‘g‘risida"gi qonun qabul qilinib, vaqtinchalik to‘lovga layoqatsizlikni tan olish va qarzni 3 yil ichida qayta tuzish rejasini taqdim etish tartibi joriy etilgan.

O‘zbekiston bank amaliyotiga oid o‘quv-uslubiy va me‘yoriy materiallarda garov mulkini bank balansiga qabul qilish va undan keyingi foydalanish yoki sotishga oid buxgalteriya hisobi tartib-qoidalarini, shuningdek garov mulkini suddan tashqari realizatsiya qilishning amaliy protsedurasi batafsil yoritilgan. Bu materiallar garov ta‘minotini boshqarishning nafaqat huquqiy, balki amaliy-texnik jihatlarini ham tushunish uchun muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida keltirilgan adabiyotlar tahliliga yakun yasab, shuni ta‘kidlash mumkinki, garov ta‘minoti nazariyasi, kreditorlar huquqi nazariyasi va aktivlarni boshqarish kompaniyalari tajribasi xalqaro miqyosda yaxshi rivojlangan bo‘lsa-da, O‘zbekiston sharoitida bu yondashuvlarni — xususan, garov mulkini realizatsiya qilish samaradorligini empirik baholash va muammoli qarzlarni hal etish strategiyalarini tizimlashtirishni — birlashtirgan kompleks tadqiqotlar hali yetarli emas. Aynan shu bo‘shliq ushbu maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot metodologiyasi sifat va miqdor tahlili usullarini uyg‘unlashtirgan kompleks yondashuvga asoslangan bo‘lib, quyidagi asosiy metodlardan foydalanildi.

Normativ-huquqiy tahlil usuli. Kreditorlarning garov bilan ta‘minlangan talablarini qanoatlantirishga oid 2023 va 2025-yillardagi qonun hujjatlari, Markaziy bankning garov mulkini realizatsiya qilish tartibiga oid nizomi, soddalashtirilgan sud ish yuritish tartibiga oid o‘zgartirishlar hamda to‘lovga layoqatsizlik to‘g‘risidagi qonun tizimli tahlil qilindi va ular asosida muammoli qarz va garov ta‘minotini boshqarishga oid amaldagi mexanizmlar inventarizatsiya qilindi.

Statistik-iqtisodiy tahlil usuli. Markaziy bankning rasmiy hisobotlari, shuningdek Oliy Majlis parlament nazorati materiallari asosida bank tizimidagi zaxiralar yetarliligi, muammoli kreditlar dinamikasi va garov mulkini realizatsiya qilish ko‘rsatkichlari tahlil qilindi.

Hudud misolidagi amaliy tahlil (case-study) usuli. Buxoro viloyati tijorat banklari misolida garov mulkini balansga olish va realizatsiya qilish jarayoni batafsil o‘rganildi. Ushbu hudud tanlovi tasodifiy emas — u bo‘yicha parlament nazorati doirasida alohida va batafsil statistik ma‘lumotlar e‘lon qilingani hudud misolini respublika miqyosidagi umumiy tendensiyalarni yorituvchi indikativ (ko‘rsatkichli) holat sifatida qarash imkonini beradi.

Qiyosiy tahlil usuli. O‘zbekistondagi amaldagi mexanizmlar qo‘shni Qozog‘iston Respublikasining jismoniy shaxslar to‘lovga layoqatsizligi amaliyoti, shuningdek xalqaro aktivlarni boshqarish kompaniyalari (AMC) tajribasi bilan qiyoslandi.

SWOT-tahlil elementlari. Amaldagi muammoli qarz va garov ta‘minotini boshqarish tizimining kuchli va zaif tomonlari, shuningdek uni takomillashtirishning imkoniyat va tahdidlari tizimlashtirildi.

Muammoli qarzlarni hal etish strategiyalarini konseptual tizimlashtirish usuli. Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida qarz oluvchi biznesning hayotiyli va garov ta‘minoti sifati/likvidligi degan ikki mezon bo‘yicha muammoli qarzlarni hal etish strategiyalarini tanlash konsepsiyasi ishlab chiqildi: (1) hayotiy biznes + sifatli garov — restrukturizatsiya ustuvor; (2) hayotiy biznes + zaif garov — qo‘shimcha ta‘minot bilan restrukturizatsiya; (3) hayotiy bo‘lmagan biznes + sifatli garov — garovni tezkor realizatsiya qilish ustuvor; (4) hayotiy bo‘lmagan biznes + zaif garov — qarzni hisobdan chiqarish yoki uchinchi shaxsga (jumladan potentsial aktivlarni boshqarish kompaniyasiga) sotish. Ushbu konseptual asos keyingi bo‘limlarda taklif etilayotgan yondashuvlarning uslubiy negizini tashkil etadi.

Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmiy

hisobotlari (cbu.uz), qonun hujjatlari ma'lumotlar bazasi (lex.uz), O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi parlament nazorati materiallari, shuningdek mavzu bo'yicha me'yoriy-uslubiy va ilmiy nashrlar tashkil etdi.

Tadqiqotning cheklovi sifatida shuni ta'kidlash lozimki, garov mulkini realizatsiya qilish bo'yicha respublika miqyosidagi to'liq, barcha hududlarni qamrab oluvchi statistik ma'lumotlar ochiq manbalarda mavjud emas, shu sababli tahlilda hudud (Buxoro viloyati) misolidan indikativ dalil sifatida foydalanildi. Shunga qaramay, qo'llanilgan kompleks metodologiya muammoli qarz va garov ta'minotini boshqarish usullarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish uchun yetarli asos yaratdi.

Tahlil va natijalar

Bank tizimida aktivlar sifati va zaxiralar dinamikasi

Markaziy bankning Oliy Majlis Senatidagi hisobotiga ko'ra, 2023-yilda tijorat banklari tomonidan aktivlar bo'yicha 13,1 trillion so'mlik qo'shimcha zaxiralar shakllantirilgan, natijada muammoli kreditlarni zaxiralar bilan qoplash darajasi 4 foiz punktga oshib, 2024-yil 1-yanvar holatiga 85 foizga yetgan. Bundan tashqari, hisobot davrida bank tizimida bir qator institutsional chora ko'rilgan: yirik investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda loyiha tashabbuskorining kamida 30 foiz o'z mablag'i bilan ishtirok etishi talab etilgan, muammoli qarzдорlikka ega mijozlarga yangi kredit ajratish va kredit muddatlarini asossiz uzaytirish holatlariga chek qo'yilgan, top-50 yirik qarzдорning moliyaviy holati muntazam tahlil qilinadigan tizim yo'lga qo'yilgan. Bu choralar, birgalikda, kredit portfeli sifatini nazorat qilishning institutsional bazasini sezilarli mustahkamlagan.

Biroq zaxira shakllantirish darajasining yuqoriligi o'z-o'zidan aktivlar sifati muammosi hal bo'lganini anglatmaydi. Zaxira — bu potentsial yo'qotishlarni buxgalteriya hisobida tan olish mexanizmi bo'lib, u bankning moliyaviy hisobotini yanada shaffofroq va haqiqiy holatga yaqinroq qiladi, ammo qarzning o'zini yoki unga ta'minot sifatida qo'yilgan garov mulkini real pul mablag'iga aylantirmaydi. Aynan shu ikkinchi bosqich — ya'ni undirish va realizatsiya samaradorligi — bank aktivlari sifatini oshirishning yakuniy va eng qiyin bosqichi hisoblanadi.

Amaldagi huquqiy-institutsional mexanizmlar tahlili

Muammoli qarzlar va garov ta'minotini boshqarishga qaratilgan amaldagi asosiy huquqiy va institutsional mexanizmlarning tizimli tahlili 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Muammoli qarzlar va garov ta'minotini boshqarishga qaratilgan asosiy huquqiy-institutsional mexanizmlar*

№	Mexanizm / qonun hujjati	Sana	Asosiy mazmuni	Aktivlar sifatiga ta'siri
1	"Kreditorlarning garov bilan ta'minlangan talablarini qanoatlantirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-4071/PF-63-son qarori	2023-yil 29-aprel	Garov ta'minoti bilan bog'liq undiruv jarayonlarini soddalashtirishning dastlabki huquqiy bosqichi belgilandi	Garov undiruvi muddatlarini qisqartirish uchun zamin yaratdi
2	Kreditorlarning garov bilan ta'minlangan talablarini qanoatlantirish tizimi yanada takomillashtirilishiga oid O'RQ-1060-son Qonun	2025-yil 22-aprel	Kreditorlar huquqi ustuvorligi mustahkamlandi, aukcion orqali sotish soddalashtirildi, suddan tashqari undirish amaliyoti kengaytirildi	Garov realizatsiyasi tezligi va samaradorligini oshiradi

№	Mexanizm / qonun hujjati	Sana	Asosiy mazmuni	Aktivlar sifatiga ta'siri
3	Garovga qo'yilgan mol-mulkni suddan tashqari realizatsiya qilish tartibi (Markaziy bank Nizomi, 375-band, 12/7-son qaror bilan tahrirlangan)	2025-yil 15-oktabrdan kuchga kiradi	Bank garov mulkini garovga qo'yuvchi bilan kelishilgan holda suddan tashqari sotishi va tushumni qarzga yo'naltirishi mumkin	Sudga bog'liqlikni kamaytirib, undiruv muddatini qisqartiradi
4	Soddalashtirilgan sud ish yuritish tartibi bo'yicha da'vo bahosi chegaralari	2025-yil 1-sentabrdan	Jismoniy shaxslar — BHMning 50, YATT — 100, yuridik shaxslar — 150 baravarigacha bo'lgan da'volar soddalashtirilgan tartibda ko'riladi	Kichik va o'rta hajmdagi qarzlarni bo'yicha sud jarayonini tezlashtiradi
5	Bank balansidagi mol-mulkni bozor narxida to'g'ridan-to'g'ri sotish huquqi (Prezident tashabbusi asosida)	2025-yil aprel	Banklarga balansidagi garov mulkini auksionsiz, bozor narxida bevosita sotish imkoniyati berildi	Uzoq "muzlab qolgan" aktivlarni tezroq pul mablag'iga aylantiradi
6	Tijorat banklari huzuridagi investitsiya kompaniyalari orqali "tayyor biznes" modeli	2025 yil	To'xtab qolgan ishlab chiqarish obyektlarini tiklab, tayyor biznes sifatida investorlarga sotish mexanizmi joriy etildi	Yakka mulkni emas, ishlaydigan biznesni sotish orqali qiymatni oshiradi
7	"To'lovga layoqatsizlik to'g'risida"gi Qonun (jismoniy shaxslar uchun birinchi bor)	2022 yil	Jismoniy shaxslarga nisbatan vaqtinchalik to'lovga layoqatsizlikni tan olish va qarzni qayta tuzish rejasini taqdim etish tartibi joriy etildi	Muammoli iste'mol kreditlari bo'yicha litigatsiyasiz yechim imkonini yaratadi

*Muallif ishlanmasi

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, so'nggi ikki-uch yil ichida O'zbekistonda kreditorlar huquqini himoya qilish va garov ta'minotini realizatsiya qilish tartib-qoidalarini soddalashtirishga qaratilgan izchil va jadal huquqiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, 2025-yilgi O'RQ-1060-son Qonun va bank balansidagi mol-mulkni bozor narxida to'g'ridan-to'g'ri sotish huquqi tizimli ahamiyatga ega o'zgarishlar hisoblanadi. Biroq bu islohotlarning aksariyati hali juda yangi (2025-yilning o'zida kuchga kirgan yoki kirishi rejalashtirilgan) bo'lib, ularning amaliyotdagi haqiqiy samarasini baholash uchun yetarli vaqt o'tmagan. Bundan tashqari, jadvaldagi mexanizmlarning aksariyati huquqiy-protsessual tabiatga ega (undiruv tartib-qoidalarini soddalashtirish), ammo ular garov mulkini bozorga chiqarish uchun zarur bo'lgan amaliy infratuzilma — masalan, yagona elektron savdo platformasi, professional baholovchilar tarmog'i yoki markazlashtirilgan aktivlarni boshqarish institutini — to'liq qamrab olmaydi.

Garov ta'minotini realizatsiya qilishdagi muammolar: Buxoro viloyati misolida

Amaldagi mexanizmlarning amaliyotdagi haqiqiy samaradorligini ko'rsatuvchi eng ishonchli dalil sifatida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan Buxoro viloyati misolida o'tkazilgan parlament nazorati natijalarini keltirish mumkin (2-jadval).

2-jadval.

**Buxoro viloyati misolida muammoli qarzlar va garov mulkini realizatsiya qilish
holatini tavsiflovchi ko'rsatkichlar (2023 yil)***

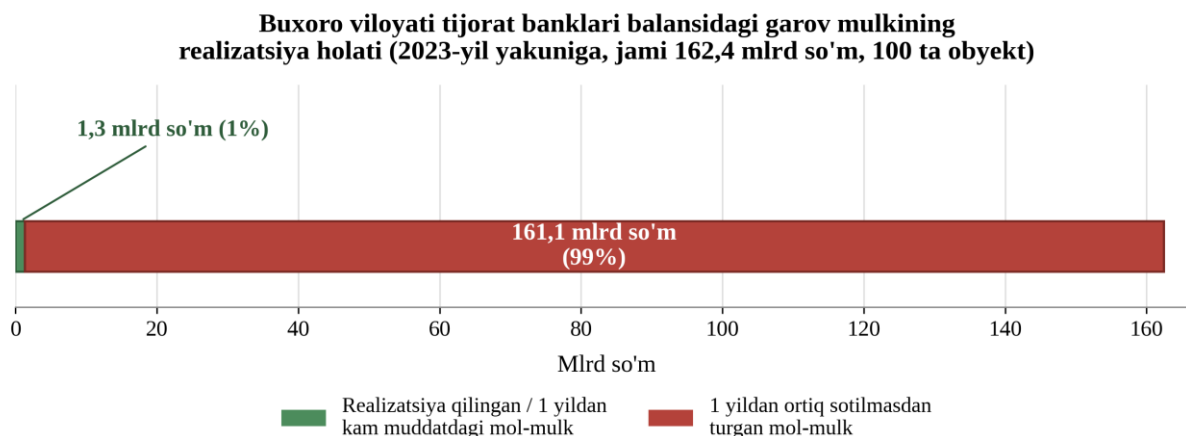
Nº	Ko'rsatkich	Qiymati	Davr / holat
1	Viloyat tijorat banklarida muammoli kreditlar o'sishi	327,1 mlrd so'm (yillik 132% o'sish)	2023 yil
2	Majburiy ijro byurosida 3 oydan ortiq undirilmagan mablag'	395,6 mlrd so'm	2023-yil holatiga
3	Qarzdorlikni so'ndirish evaziga bank balansiga o'tgan garov mulki (jami)	162,4 mlrd so'm, 100 ta obyekt	2023-yil holatiga
4	Shu mol-mulkdan 1 yildan ortiq sotilmasdan turgani	161,1 mlrd so'm, 93 ta obyekt (~99%)	2023-yil holatiga
5	Bank tizimi bo'yicha (respublika miqyosida) muammoli kreditlarning zaxira bilan qoplanish darajasi	85% (yil ichida +4 foiz punkt)	2024-yil 1-yanvar holatiga
6	Hisobot yilida banklar tomonidan qo'shimcha shakllantirilgan zaxiralar	13,1 trln so'm	2023 yil

*Muallif ishlanmasi

2-jadvaldagi ma'lumotlar orasidagi eng muhim tafovut respublika miqyosidagi zaxira bilan qoplanish darajasi (85%) bilan hudud miqyosidagi garov mulkini realizatsiya qilish darajasi (atigi ~1%, ya'ni 100 tadan bor-yo'g'i 7 ta obyekt bir yil ichida sotilgan yoki boshqa holatda) o'rtasidagi keskin farqdir. Ushbu tafovut 1-rasmda vizual tarzda aks ettirilgan.

1-rasm.

**Buxoro viloyati tijorat banklari balansidagi garov mulkning realizatsiya holati
(2023-yil yakuniga, mlrd so'm)***

Manba: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi parlament nazorati materiallari (SQ-910-IV, 2024) asosida muallif tomonidan tuzilgan

Rasmda ko'rsatilganidek, bank balansiga o'tgan 162,4 milliard so'mlik garov mulkning

deyarli barchasi (99 foizi) bir yildan ortiq muddat davomida "muzlab" qolgan, ya'ni bank tomonidan zaxira ajratilgan va bilanolib hisobga olingan bo'lsa-da, real bozor operatsiyasiga aylanmagan. Bu holatning bir necha sababi bo'lishi mumkin: birinchidan, garov mulkini sotish uchun avvalgi tartib-qoidalar (auksion protseduralari) murakkab va uzoq bo'lgan — aynan shu muammoni bartaraf etish uchun 2025-yilgi islohotlar (O'RQ-1060, bozor narxida to'g'ridan-to'g'ri sotish huquqi) qabul qilingan; ikkinchidan, ayrim garov mulklari (masalan, ixtisoslashgan ishlab chiqarish uskunolari yoki to'xtab qolgan korxona binolari) uchun bozor talabi va likvidlik cheklangan bo'lishi mumkin, bu esa aynan "tayyor biznes" sifatida sotish modelining ahamiyatini oshiradi; uchinchidan, garov qiymatini dastlabki baholashning bozor real qiymatidan yuqori bo'lishi ham sotuvni qiyinlashtirishi mumkin, bu esa garovni davriy qayta baholash zarurligini ko'rsatadi.

Muammoli qarzlarni hal etish strategiyalari: xalqaro tajriba

Xalqaro amaliyotda, ayniqsa tizimli miqyosdagi muammoli aktivlar keskin o'sgan davrlarda, alohida aktivlarni boshqarish kompaniyalari (AMC) tashkil etish samarali yechim sifatida qo'llanilgan. Bunday kompaniyalar banklardan muammoli aktivlarni (shu jumladan garov ta'minotini) kelishilgan narxda sotib olib, ularni professional tarzda, uzoqroq vaqt gorizontida va ixtisoslashgan bozor bilimiga tayangan holda realizatsiya qiladi. Bu yondashuvning afzalligi shundaki, banklar o'zlarining asosiy — kreditlash — faoliyatiga e'tiborni qaytaradi, muammoli aktivlarni boshqarish esa shu sohaga ixtisoslashgan tuzilmaga topshiriladi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, bunday institutning muvaffaqiyati uning mustaqilligi, professional boshqaruvi hamda banklardan aktivlarni bozor narxida (davlat subsidiyasi hisobiga emas) sotib olish tamoyiliga rioya qilishiga bog'liq.

O'zbekistonda 2025-yilda joriy etilgan tijorat banklari huzuridagi investitsiya kompaniyalari orqali "tayyor biznes" modeli, mohiyatan, markazlashtirilgan bo'lmasa-da, AMC yondashuviga yaqin bo'lgan dastlabki qadam hisoblanadi. Uni yanada rivojlantirish — masalan, bir nechta bank aktivlarini birlashtirgan hududiy yoki milliy darajadagi ixtisoslashgan tuzilmani shakllantirish — muammoli aktivlarni realizatsiya qilish samaradorligini sezilarli oshirishi mumkin.

Aniqlangan asosiy muammolar

O'tkazilgan tahlil natijasida muammoli qarzar va garov ta'minotini boshqarish tizimidagi quyidagi asosiy muammolar aniqlandi: birinchidan, zaxira shakllantirish (buxgalteriya darajasidagi tan olish) bilan garov mulkini realizatsiya qilish (real iqtisodiy natija) o'rtasida keskin tafovut mavjud; ikkinchidan, garov mulkini sotishning avvalgi tartib-qoidalarini murakkab va uzoq bo'lgan, garchi bu borada 2025-yilda muhim islohotlar qabul qilingan bo'lsa-da, ularning amaliy samarasi hali sinovdan o'tmagan; uchinchidan, uzoq muddat sotilmasdan turgan garov mulkini bozorga olib chiqish uchun zarur bo'lgan ixtisoslashgan infratuzilma (yagona elektron savdo platformasi, professional baholash tizimi) yetarlicha rivojlanmagan; to'rtinchidan, yirik va murakkab muammoli aktivlarni markazlashtirilgan tarzda boshqaruvchi milliy institut (aktivlarni boshqarish kompaniyasi) mavjud emas; beshinchidan, muammoli qarzlarni hal etish strategiyasini tanlashning (restrukturizatsiya, undirish, realizatsiya, sotish, hisobdan chiqarish) tizimli va shaffof mezonlari barcha banklarda bir xilda qo'llanilmaydi; oltinchidan, garov mulkini realizatsiya qilish ko'rsatkichlari bo'yicha hududlar kesimidagi muntazam va ochiq statistika yuritilmaydi, bu esa muammoning haqiqiy ko'lamini baholashni qiyinlashtiradi.

Takomillashtirish yo'nalishlari

Yuqorida aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun muammoli qarz va garov ta'minotini boshqarishning yaxlit tizimini shakllantirish zarur. Bunday tizim kamida to'rtta o'zaro bog'liq komponentni — qarzni hal etish strategiyalari matritsasini standartlashtirish, garov mulkini realizatsiya qilishning yagona raqamli platformasini yaratish, milliy yoki hududiy aktivlarni boshqarish institutini shakllantirish imkoniyatini o'rganish hamda hududlar kesimida shaffof monitoringni yo'lga qo'yishni — o'z ichiga olishi lozim. Ushbu yo'nalishlar bo'yicha batafsil takliflar tadqiqotning xulosa va takliflar qismida keltirilgan.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi asosiy xulosalarni shakllantirish mumkin. Birinchidan, O'zbekiston bank tizimida muammoli kreditlarni rasman aniqlash va ularga zaxira ajratish jarayoni sezilarli darajada takomillashgan — respublika miqyosida zaxira bilan qoplanish darajasi 85 foizga yetgan. Ikkinchidan, garov ta'minotini real bozor qiymatiga aylantirish, ya'ni realizatsiya qilish bosqichi jiddiy samarasizlikka duch kelmoqda — hudud misolida bank balansidagi garov mulkning deyarli barchasi (~99%) bir yildan ortiq muddat davomida sotilmasdan turgan. Uchinchidan, so'nggi ikki-uch yil ichida qabul qilingan huquqiy islohotlar (2023 va 2025-yillardagi qarorlar va O'RQ-1060-son Qonun) to'g'ri yo'nalishda bo'lsada, ularning amaliy samarasini ta'minlash uchun institutsional infratuzilmani (raqamli platforma, baholash tizimi, aktivlarni boshqarish instituti) rivojlantirish zarur.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, bank aktivlari sifatini oshirishda muammoli qarzlar va garov ta'minotini boshqarish usullarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Muammoli qarzlarni hal etish strategiyalari matritsasini barcha tijorat banklarida standartlashtirish. Qarz oluvchi biznesining hayotiyliigi va garov ta'minoti sifati/likvidligi mezonlariga asoslangan (restrukturizatsiya — tezkor realizatsiya — qarzni sotish/hisobdan chiqarish) yagona qaror qabul qilish konsepsiyasini Markaziy bank tavsiyanomasi darajasida joriy etish.

2. Garov mulkini realizatsiya qilishning yagona raqamli platformasini yaratish. Barcha banklarning balansidagi garov mulki haqidagi ma'lumotlarni birlashtiruvchi, elektron auksion va bozor narxida to'g'ridan-to'g'ri sotish imkoniyatlarini o'zida mujassam etgan milliy platformani ishlab chiqish, bu potentsial xaridorlar doirasini kengaytiradi va sotish muddatlarini qisqartiradi.

3. Milliy yoki hududiy aktivlarni boshqarish institutini shakllantirish imkoniyatini o'rganish. Bir nechta bank yoki hudud miqyosidagi yirik va murakkab muammoli aktivlarni (masalan, to'xtab qolgan ishlab chiqarish korxonalari) markazlashtirilgan, professional tarzda boshqarish va realizatsiya qilish uchun ixtisoslashgan tuzilma tashkil etish imkoniyatlarini pilot loyiha asosida sinovdan o'tkazish.

4. Tijorat banklari huzuridagi investitsiya kompaniyalari orqali "tayyor biznes" modelini kengaytirish. Ushbu mexanizmni barcha yirik banklarga tatbiq etish, eng yaxshi amaliyotlarni tizimli ravishda umumlashtirish va tarqatish.

5. Garov qiymatini davriy qayta baholash tizimini joriy etish. Garov ta'minotining bozor qiymatini kredit amal qilish muddati davomida muntazam (masalan, yillik) qayta baholashni majburiy qilish, bu dastlabki baholashning haddan tashqari yuqori bo'lishi va shu sababli sotuvning qiyinlashishi holatlarini kamaytiradi.

6. Majburiy ijro byurosi va banklar o'rtasidagi hamkorlikni raqamlashtirish. Sud qarorlari ijrosi jarayonini elektron tizim orqali kuzatib borish, undiruv muddatlarini qisqartirish maqsadida ijro jarayonining har bir bosqichi bo'yicha aniq muddat me'yorlarini belgilash.

7. Jismoniy shaxslar uchun to'lovga layoqatsizlik (bankrotlik) institutini keng targ'ib qilish. Ushbu institut haqida qarz oluvchilar va bank xodimlarining xabardorligini oshirish, uni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish.

8. Hududlar kesimida garov mulkini realizatsiya qilish ko'rsatkichlari bo'yicha muntazam va ochiq statistika yuritish. Har bir viloyat kesimida bank balansidagi garov mulki hajmi, uning realizatsiya sur'ati va o'rtacha sotish muddati bo'yicha choraklik hisobotlarni e'lon qilish, bu shaffoflikni oshiradi va yaxshi amaliyotlarni aniqlash imkonini beradi.

Yuqorida keltirilgan takliflarning amalga oshirilishi, bir tomondan, bank aktivlari sifatini real iqtisodiy ma'noda oshirishga, ikkinchi tomondan, kreditorlar huquqini himoya qilish tizimini mustahkamlash orqali kredit bozorining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlarda taklif etilgan strategiyalar matritsasini bank darajasidagi amaliy ma'lumotlar asosida sinovdan o'tkazish hamda garov mulkini realizatsiya qilish muddatiga ta'sir etuvchi omillarni miqdoriy jihatdan baholash dolzarb yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kreditorlarning garov bilan ta'minlangan talablarini qanoatlantirish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-4071/PF-63-son qarori. — 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining "Kreditorlarning garov bilan ta'minlangan talablarini qanoatlantirish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi O'RQ-1060-son Qonuni. — 2025.
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining kreditlash tartib-qoidalariga oid 2025-yil 13-iyundagi 12/7-son qarori (ro'yxat raqami 3030-10, 14.07.2025-y.) // lex.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasining "To'lovga layoqatsizlik to'g'risida"gi Qonuni. — 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining SQ-910-IV-son qarori: "O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-yildagi faoliyati to'g'risida"gi hisobot yuzasidan. — 2024.
6. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Markaziy bankning 2023-yilgi hisoboti to'g'risidagi masala yuzasidan Oliy Majlis Senatining yalpi majlisidagi ma'ruza matni // cbu.uz.
7. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi malaka oshirish markazi. Garovga qo'yilgan mol-mulkni sotish tartibi // minjusttraining.uz.
8. Bester H. Screening vs. Rationing in Credit Markets with Imperfect Information // The American Economic Review. — 1985. — Vol. 75, № 4. — P. 850–855.
9. La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A., Vishny R.W. Law and Finance // Journal of Political Economy. — 1998. — Vol. 106, № 6. — P. 1113–1155.
10. Klingebiel D. The Use of Asset Management Companies in the Resolution of Banking Crises: Cross-Country Experience // World Bank Policy Research Working Paper. — Washington, D.C.: World Bank, 2000.
11. Gilson S.C., John K., Lang L.H.P. Troubled Debt Restructurings: An Empirical Study of Private Reorganization of Firms in Default // Journal of Financial Economics. — 1990. — Vol. 27, № 2. — P. 315–353.
12. Basel Committee on Banking Supervision (BCBS). Prudential Treatment of Problem Assets — Definitions of Non-Performing Exposures and Forbearance. — Basel: Bank for International Settlements, 2017.
13. Banklar balansiga olingan mol-mulklarni to'g'ridan-to'g'ri bozor narxida sotishi mumkin bo'ladi // Spot.uz. — 2025.
14. O‘zbekiston va Qozog‘istonda shaxsiy bankrotlik holatlari: qiyosiy tahlil // Spot.uz. — 2024.
15. "Bank hisobi, tahlil va audit" fanidan amaliy mashg'ulotlar uchun uslubiy qo'llanma. Garov mulkini balansga olish buxgalteriya o'tkazmalari // portfel.qmii.uz.
16. International Monetary Fund (IMF), World Bank. Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program — Financial System Stability Assessment. IMF Country Report No. 25/145. — Washington, D.C., 2025.
17. O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (garov institutiga oid boblar). — Toshkent.
18. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to'g'risida statistik ma'lumotlar // cbu.uz.
19. World Bank. Republic of Uzbekistan: Financial Sector Assessment. — Washington, D.C.: World Bank, 2025.
20. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi. Faoliyat hisobotlari. — Toshkent.
21. Xalq banki tizimida garov mulklarini balansga olish va sotish amaliyoti bo'yicha uslubiy materiallar. — Toshkent, 2024.
22. Kholov N.Q. Improving the Methodology of Strengthening the Stability of Commercial Banks: Monograph. — Tashkent: Tashkent State University of Economics, 2025.
23. Capital Adequacy and Risk Management in Uzbekistan's Banking Sector: Trends and Perspectives // The Peerian Journal. — 2025.

24. Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda tijorat banklari kreditlarining dolzarbligi // ResearchGate. — 2025.
25. Fitch Ratings. Uzbekistan's Banking Sector Becoming More Resilient: Sector Outlook. — 2025.
26. Djankov S., McLiesh C., Shleifer A. Private Credit in 129 Countries // Journal of Financial Economics. — 2007. — Vol. 84, № 2. — P. 299–329.
27. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Tijorat banklarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash, faoliyati samaradorligini oshirish va kredit siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi PQ-4071-son qarori. — 2018.
28. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Annual Report and Financial Stability Review. — Tashkent: CBU, 2025.

